

Franciaország, Bethlen és a frankhamisítás*

Jankovich Arisztid nyug. magyar vezérkari ezredest, a pénzhamisítók egyik értékesítéssel megbízott ügynökét 1925. december. 14-én tartóztatták le a holland hatóságok. A nagy mennyiségű hamis ezerfrankos láttán, valamint Jankovich első vallomásai és a nála talált iratok alapján a holland szervek előbb az amszterdami francia követet, majd a francia Külügyminisztériumot is informálták az eseményről. Barrière követ távirata december 18-án, a holland főügyész tájékoztatója pedig valószínűleg december 19-én került a francia külügyminisztérium vezetőinek asztalára. Mindkét jelentés kiemelte, hogy Jankovich és társai nem egy magán-pénzhamisító társaság tagjai, hanem egy magyar nacionalista szervezethez, a Nemzeti Szövetséghez tartoznak. A francia követ ehhez még hozzátette: a pénzhamisítók, ill. a szövetség „... célja a frank értékromlásának előidézése és pénzalap teremtése a trianoni szerződés értelmében számukra elveszett területek fegyveres visszaszerzéséhez”.¹

A továbbiakról a helyszínen, Hollandiában tájékoztak a franciák. Jankovich addigra többek között beismerte, hogy a pénzt egy volt magyar miniszter, Windischgraetz Lajos herceg komornyikjától kapta, s hogy futárútlevelének megszerzésében az ország hivatalban levő főkapitánya, Nádasy Imre és helyettese, Hetényi Imre voltak a segítségére. Jelentéseik, s a nizzai rendőrséghez még 1924-ben érkezett, s most aktualitást nyert azon feljelentés alapján, amely arról számolt be, hogy Windischgraetz herceg „néhány magyar nemessel” hamis ezerfrankosokat készít egyik birtokán,² december 24-ére megszületett a

*Az 1923–25-ös magyarországi frankhamisítás részletei számos feldolgozásból jól ismertek, s az Iratok az ellenforradalom történetéhez c. dokumentumközlő sorozat III. kötete (Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924–1926, Összeáll. Karsai Elek, bev. Nemes Dezső, Bp., 1959.) az ügy legfontosabb dokumentumait is közzétette. Írásunkban ezért megelégedtünk a címben jelölt téma, tehát Franciaország Magyarországgal, s ezen belül hangsúlyozottan a magyar kormányfővel szemben követett 1926-os politikájának, ill. a magyar kormány erre adott válaszainak a bemutatásával, s magát a pénzhamisítási ügyet nem részleteztük. Alapvető forrásaink a Francia Külügyi Levéltár (Párizs) két sorozatának (Europe Z, Hongrie és Internationale Y) dokumentumai voltak, amelyeket 1981-ben volt alkalmunk tanulmányozni.

¹ Archives Diplomatiques, Paris (a továbbiakban: AD), Série Internationale Y (a továbbiakban: IY), 234. köt. 15. és 28.

² Uo. 1–3. – A magyar részről később többekkel (pl. Halmos Károllyal) kapcsolatba hozott feljelentést valójában Kotschoubey (szül. Zacreovsky) Basile hercegő, nizzai lakos tette, aki a magyarországi frankhamisítás terveiről véletlenül szerzett tudomást 1923 augusztusában Berlinben. Az egyik berlini étteremben ugyanis akaratlanul fültanúja lett a szomszédos asztalnál „osztrák akcentussal” tárgyaló, számára ismeretlen férfiak ezzel kapcsolatos közléseinek.

francia Külügyminisztérium franküggyel kapcsolatos első hivatalos állásfoglalása. Ennek lényegét Berthelot külügyi főtitkár ekképpen közölte a bécsi és a budapesti francia követtel: „Bizonyos részletek arra engednek következtetni, hogy a magyar kormány maga is kompromittálva lehet az ügyben.” Ez azonban – tette hozzá – titokban tartandó; az ügyet nem politikai, hanem jogi úton kell felgöngyölíteni.³

A francia álláspont december végén tehát az volt, hogy a magyar kormányt a gyanús körülmények ellenére sem célszerű politikailag támadni, hanem az ügy jogi úton történő felderítését kell szorgalmazni, s a magyar kormány jóhiszeműségében – legalábbis nyilvánosan – egyelőre nem szabad kételkedni. A párizsi prefektúra nyomozói és a Banque de France emberei ilyen utasítással érkeztek Budapestre december 28-án. Közléseikből a magyar kormány rájött arra, hogy a franciák többet tudnak annál, mint ami addig feltételezhető volt, s ezért Windischgraetz és Nádosity feláldozása elkerülhetetlen. Az elmúlt két hétben a magyar kormány célja és taktikája az ügy eltussolása, ill. kisemberekre háritása volt. Ezért a nyomozás egy helyben topogott. A franciák által mondottakból kiderült, hogy minden ilyen törekvés hiábavaló. December végétől ezért az események hirtelen felgyorsultak. December 31-én Rakovszky belügyminiszter közölte Bethlennel, hogy Windischgraetz és Nádosity bűnösségét lehetetlen eltitkolni.⁴ Az 1926. január 2-i minisztertanácson Bethlen kijelentette: „A kormánynak nem érdeke, hogy itt fedezni akarja a tényleges helyzetet.”⁵ Január 3-án Nádosity beismerő nyilatkozatot tett, 4-én Windischgraetz is, 5-én mindkettőjüket letartóztatták, s egyúttal fegyelmi eljárást indítottak a Térképészeti Intézet néhány munkatársa ellen.⁶ Ugyanezen nap reggelén Bethlen magához kérte a francia követség ügyvivőjét (Gueyrand tanácsost), s a következők továbbítására kérte: „. . . biztosítsa kormányát, hogy itt minden el lesz követve annak érdekében, hogy valamennyi vétkes és bűnrészes, bárkik legyenek is azok, gyorsan lelepleződjenek. Tudatában lévén érdekeinek éppúgy, mint köteletségének, a magyar kormány szilárd elhatározása, hogy ebben semmiféle párt vagy személyi megfontolásra nem lesz tekintettel, s mindent megtesz az ügy teljes tisztázására”.⁷

Úgy tűnik, hogy január első napjaiban Párizsban hittek Bethlennek. A Beneš közvetlen utasítására Magyarországgal szemben kezdettől fogva legellenségesebb hangot megütő prágai sajtót lecsillapítandó, január 8-án a francia kormány hivatalos közleményben közölte a cseh távirati irodával, hogy „. . . bízik a magyar kormány eddig is megmutatott erélyében”. A kormányhoz közel álló *Matin* cikkírója 9-én kijelentette, hogy „. . . a magyar kormány Bethlen István gróf vezetésével eddig mindent megtett arra nézve, hogy a frankhamisítás ügyének földerítését elősegítse”.⁸ A Magyarországgal szemben ezekben a napokban legtámadóbban fellépő párizsi lap, a *Petit Journal*, amely a frankhamisítást már ekkor a „kisantant és Franciaország legvitálisabb érdekei ellen politikuskok által elkövetett politikai összeesküvésnek” nevezte, sem támadta Bethlent, sőt inkább elismerően szólt az

³ Uo. 30.

⁴ Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924–1926. Összeáll.: Karsai Elek, bev.: Nemes Dezső. Bp., 1959. (a továbbiakban: Az ellenforradalmi rendszer. . .) 498.

⁵ Országos Levéltár (a továbbiakban: OL), K. 27. 1926. jan. 2.

⁶ *Karsai Elek*: A budai Sándor-palotában történt. Bp., 1963. 150–152.

⁷ AD IY 234. köt. 91.

⁸ Budapesti Hírlap, 1926. jan. 10. A külföld bízik Magyarországgal.

erélyes vizsgálatról.⁹ A lapokból is kiolvasható kormányállásponttal találkozott báró Korányi Frigyes párizsi magyar követ is, amikor Briand elnöknél és Berthelot-nál (január 9-én vagy 10-én) audiencián jelentkezett. Briand „Szíves és jóindulatot mutat” – jelentette. Hogy a francia elnök és külügyi főtitkár a vizsgálat sürgős és minden részletre kiterjedő lefolytatását, s „megfelelő sanctio” alkalmazását is kérte, azt sem Korányi, sem más nem tekintette (és nem is tekinthette) a rosszindulat jelének.¹⁰

A körülményekhez képest tehát majdhogynem szívélyesnek is nevezhető francia–magyar viszonynak a magyar kormány január 9-én délután kiadott s a 10-i magyar lapokban megjelent frankhamisítással kapcsolatos nyilatkozata vetett véget. A nyilatkozat – szöges ellentétben a valóságnak lényegében megfelelő francia felfogással – leszögezte, hogy a frankhamisítás egymással e célra szövetkezett magánemberek akciója volt, s hogy semmi sem utal arra, hogy „valamely politikai párt vagy csoport, ill. társadalmi egyesület vagy szervezet irányította” volna. Bár a deklaráció nem állította, hogy a vizsgálat befejeződött, mégis azt sugallta, hogy Windischgraetz és Nádosity letartóztatásával, valamint a Térképészeti Intézet néhány munkatársának felfüggesztésével az ügy nyomozati része lényegében lezárult.¹¹ A francia kormány erre adott válaszát január 11-én fogalmazták meg és küldték el Clichant budapesti követnek. A tájékoztató és utasítás leszögezte, hogy a francia kormány mindaddig távol tartotta magát attól, hogy közvetlenül beavatkozzon a frankügybe. Egyre inkább világos azonban, hogy a letartóztatott vagy felfüggesztett tisztviselők mellett más állami főhivatalnokok és diplomaták, köztük az államfő környezetéhez tartozó személyek is részesei az ügynek; őket a magyar kormány mindaddig nem vonta felelősségre, s ez láthatóan nem is áll szándékában. Ha a Nagykövetek Tanácsa – folytatódott a követutasítás – egyelőre nem is fog interveniálni, a francia kormány nem egyszerű pénzhamisításnak tekinti az ügyet, s ezért politikai lépésekre is kész, hogy ha a botrány nem szolgáltat elengedő alkalmat a magyar kormánynak arra, hogy állami apparátusát tisztogatásnak vesse alá.¹²

A francia kormány felfogását és kívánságát Clichant követ január 13-án közölte Bethlennel. A kapott utasításnak megfelelően mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy „nem közönséges pénzhamisításról van szó, hanem politikai ügyről is, s ezért követelnie kell, hogy az egész hivatalos apparátust megtisztítsák azoktól, akik Franciaország kárára ilyen cselekedetet követtek el”. A frankhamisításban gyanús személyiségek közül konkrétan említette például a hollandiai magyar követet, aki Jankovich futárcomagjainak kiadatását követelte a hollandoktól, Hetényi főkapitányhelyettest, a Térképészeti Intézet vezetőit, továbbá Zadravetz püspököt. Amint erről január 14-i jelentésében a követ beszámolt, Bethlen először élénken tiltakozott, s „Magyarország szuverenitásáról és kérésének abnormis jellegéről beszélt”. A finom zsarolás nyilvánvaló szándékával kijelentette azt is, hogy a válság fokozódása esetén félő, hogy Horthy egy Csernochból, Wlassicsból és Apponyiból álló „triumvirátusnak” fogja átengedni helyét. Ők pedig „... megrögzött legitimisták és Ottó visszatérését akarják”. Végül azonban engedni látszott, s meg-

⁹ Le Petit Journal, 1926. jan. 8. Une machination hongroise contre la France.

¹⁰ OL K. 64. 1926 – 11/a – 14. Korányi Frigyes 1926. jan. 11-i távirata. (Közl.: Az ellenforradalmi rendszer . . . 464.)

¹¹ Budapesti Hírlap, 1926. jan. 10. A kormány összefoglaló jelentése . . .

¹² AD IY 234. köt. 140–142.

ígérte a követnek, hogy tanulmányozni fogja a francia kormány kérésének teljesíthetőségét.¹³

Franciaország franküggyel kapcsolatos Magyarország iránti politikája tehát január közepén módosult. Míg korábban a francia kormány – legalábbis kifelé – a frankhamisítást inkább bűnyügynek tekintette, s az ügy jogi részére helyezte a hangsúlyt, ettől kezdve egyre inkább előtérbe került a pénzhamisítás politikai háttere és a magyar kormány politikai felelőssége. A párizsi magyar követ e módosulás alapvető okának a kisantant, ezen belül elsősorban Csehszlovákia magatartását és az általa szervezett nemzetközi propaganda-hadjáratot tartotta, mások a nyugat-európai magyar emigráció „aknamunkáját” húzták alá.¹⁴ Bár egyáltalán nem kizárt, hogy mindezeknek lehetett valamelyes hatásuk, valószínű, hogy a francia politika fenti módosulása elsősorban mégis a magyar kormány magatartására adott válasz volt.

A francia kormány franküggyel kapcsolatos felfogásában január közepén bekövetkezett hangsúlyeltolódás Bethlen személyét egyelőre nem érintette. A francia dokumentumok – Bethlen baloldali ellenzékéhez hasonlóan – a franküggynek ebben a szakaszában a szélsőjobboldal, s ezzel összefüggésben Horthy környezetéhez tartozó emberek (Magas házy László szárnysegéd, Bartha Richárd kabinetfőnök, Fáy László, a kormányzó veje stb.) felelősségére céloztak, nyilvánvalóan Horthy-ellenes érlel. A budapesti követnek küldött január 11-i utasításból ugyanúgy ez derült ki, mint a külügyminisztérium európai ügyekkel foglalkozó osztálya helyettes vezetőjének január 22-i feljegyzéséből. Utóbbi többek között ezeket írta: „Megjegyzendő, hogy az ügyben kompromittált hivatalos személyiségek közül sokan Horthy környezetéhez kötődnek. Feltételezhető tehát, hogy a mozgalom Bethlennel szemben Horthyra igyekezett támaszkodni . . .”¹⁵

A dolgoknak ez a magyar kormányra és ezen belül Bethlenre nézve viszonylag még mindig kedvező állása január végére gyökeresen megváltozott. Máig ismeretlen, hogy pontosan milyen forrás alapján, de január 23–24-től a külföldi és a hazai ellenzéki lapok egyaránt arra kezdtek célozni, hogy Bethlen nem Jankovich letartóztatásakor értesült először a frankhamisításról, hanem legalábbis egy-két héttel korábban. Bizonyítékképpen Bethlen és a Nemzeti Szövetség elnökének, báró Perényi Zsigmondnak a frankhamisítással kapcsolatos november végi állítólagos levélváltására hivatkoztak. Hogy mi volt e levelek tartalma, azt senki sem tudta pontosan, Bethlenre, s rajta keresztül a magyar kormányra mindenesetre a gyanú eddigieknél jóval komolyabb árnyéka vetült, amit nem lehetett nem tudomásul venni. A magyar kormány először a tagadás álláspontjára helyezkedett. Walkó külügyminiszter január 25-én közölte Clichant követtel, hogy „. . . a miniszterelnöknek Jankovich letartóztatása előtt soha nem volt tudomása hamis francia bankjegyek készítéséről”.¹⁶ Bethlen ugyanezen a napon – jóval óvatosabban – így

¹³ Uo. 271–275. és uo. 235. köt. 26–27. Vö. OL K 64. 1926 – 11/a – 37. Napijelentés Bethlen és Clichant 1926. jan. 13-i beszélgetéséről.

¹⁴ Korányi jelentése: OL K. 64. 1926 – 11/a – 31. (Közli: Az ellenforradalmi rendszer . . . 473–474.) A kisantant szerepét illetően hasonló felfogásban ír az angol levéltári anyagok alapján dolgozó *Ozer Carmi*: *La Grande Bretagne et La Petite Entente*. Haifa, 1972. 122. – A magyar emigráció tevékenységét kidomborító ügynöki jelentés: OL K. 64. 1926 – 11 – 66. Dvorcsák Győző 1926. jan. 24-i levele Khuen-Héderváry Sándornak.

¹⁵ AD IY 235. köt. 58.

¹⁶ Uo. 122.

nyilatkozott: a nyilvánosságnak erről az ügyről nincs mondanivalója, a parlamenti vizsgáló bizottság előtt fogja tisztázni magát.¹⁷ Két nap sem telt el, s a Bethlen-kormány megváltoztatta álláspontját: a nyilvánosság előtt is elismerte a levelek létezését. Hogy mi készítette erre, az egyike a frankügy számos rejtélyének. Január 27-én Bethlen mindenestre találkozott a francia követtel, s átadta neki a Perényihez intézett november 27-i, valamint a tőle kapott november 29-i levelek hitelesnek mondott másolatát. Egyúttal a következőket közölte vele: november második felében Kozma Miklós a parlament folyosóján bizalmasan tájékoztatta, hogy a Nemzeti Szövetség termeiben állítólag hamis ezerfrankosok vannak. Ő, ti. Bethlen, megköszönte a közlést, s ezt követően írta meg levelét Perényinek, melyben tájékoztatást, ill. „megnyugtatót” kérve, „óva intette” a szövetséget „ilyen manipulációktól”. Válaszlevelében Perényi tagadta, hogy a szövetség termeiben hamis frankok lennének, ugyanakkor azonban kihallgatást kért tőle, hogy „erről az ügyről előszóval” referálhasson. Ő, ti. Bethlen, a továbbiakban nem foglalkozott az ügyvel, hanem államtitkárát bízta meg azzal, hogy Perényivel tárgyaljon, maga pedig rövidesen Genfbe utazott a Népszövetség december eleji ülészakára. Bethlen, aki a követ szerint „fizikailag is lesújtottnak látszott”, kritikus helyzetét mélyen átérezve, Clichant január 13-i követelésének megfelelően, mind a vizsgálat legalaposabb lefolytatására, mind pedig a magyar és a francia nyomozó szervek állandóan akadozó együttműködésének megjavítására ígéretet tett. A francia követ e beszélgetésről részletes jelentést küldött Párizsba, Bethlennel kapcsolatos véleményét ekképpen összegezve: „Úgy tűnik, Bethlen gróf nem kerülheti el az erkölcsi bűnpártolás egy fajtájának vádját.”¹⁸

Január utolsó és február első napjaiban úgy látszott, hogy Bethlen feje fölött összecsapnak a hullámok, és a magyar miniszterelnök örökre eltűnik a politika süllyesztőjében. Hogy nem így történt, annak számos bel- és külpolitikai oka volt. A belpolitikai okok közül legfontosabbnak az tűnik, hogy Horthy, akit Bethlen legitimista és baloldali (liberális és szociáldemokrata) ellenzéke korábbi taktikáját megváltoztatva január végén, február elején megpróbált magának megnyerni, végül is a kormányfő mellé állt, de ugyanígy cselekedtek más fontos és jelentős társadalmi és politikai prsztízzsel rendelkező személyiségek, például Apponyi Albert is.¹⁹ A külpolitikai tényezők közül mindenek-

¹⁷ Pesti Napló, 1926. jan. 26. Bethlen nyilatkozik az állítólagos Perényi-levelelről.

¹⁸ AD IY 235. köt. 157–158., 169–170. és 174–175. Clichant 1926. jan. 27-i és 28-i táviratai. A levelek francia fordítása: uo. 234. köt. 4.

¹⁹ Az ellenzék Horthy megnyerésére irányuló akciójának csúcspontja gróf Károlyi Imrének, ifj. Horthy Miklós leendő apósának nagy Bethlen-ellenes cikke volt. (Pester Lloyd, 1926. febr. 6. Betrachtungen über die durch den Francfälschungskandal hervorgerufene politische Situation.) E cikk politikai lényegéről a francia követ azt táviratozta Párizsba, hogy „... úgy tűnik, mintha a kormányzó elhatárolná magát a miniszterelnöktől”. (AD IY 236. köt. 13–14.) Károlyi cikkére adott válaszában maga Bethlen is elég részletesen taglalta, hogy a Vázsonyi által meggyőzött Károlyi hogyan akarta befolyásolni Horthyt. Cikkének nagy meglepetése azonban nem ez, hanem az volt, hogy mindezt a kormányzóra hivatkozva tette és tette. „... teljes fölhatalmazásom van a legmagasabb alkotmányos tényező részéről, hogy föltárjam ezt az intrikát és egyes szálait, amennyiben arra történt kísérlet, hogy az államfő az ellenzéki politikusok fölfogásának megnyeressék” – írta. (Pester Lloyd, 1926. febr. 7. Antwort an den Grafen Emerich Károlyi.) Hogy Bethlen nem blöffölt, s Horthy valóban mellette döntött, azt egyebek mellett Károlyi február 8-i visszaközölte nyilatkozata is bizonyítja. (Világ, 1926. febr. 9. Bethlen miniszterelnök...) – Apponyi, Teleki és más neves politikusok Bethlent védő és támogató magatartására lásd: AD IY 236. köt. 55–56. Clichant 1926. febr. 11-i jelentés Briandnak.

előtt Anglia és Olaszország magatartása esett nagyobb súllyal a latba. A két ország félhivatalosai nemcsak januárban, hanem februárban is védték a magyar kormányt és Bethlent, s a csehszlovákiai és részben a francia sajtót szándékos rosszindulattal vádolták. „Mindaddig, amíg az ellenkezője nem bizonyított, azt kell elhinni, amit Bethlen gróf állít” – jelentette a budapesti angol követ. A Bethlen-kormány konzervatív politikájának kezdettől fogva fő nemzetközi támaszai, a londoni City bankárai s a Foreign Office diplomatai hasonlóképpen vélekedtek.²⁰ Hogy miért, arra többek között a Daily Telegraph mutatott rá: „Londonban őszintén remélik, hogy Bethlen közeli lemondásának híre alaptalannak bizonyul, miután nem tudható, melyik magyar államférfiú kelthetné külföldön azt a bizalmat, amellyel Bethlen iránt viseltettek” – írta a lap február 16-án.²¹ Ugyanezekben a napokban az angol külügyminiszter közvetlenül is interveniált Briand-nál a magyar kormány, személy szerint Bethlen érdekében. Chamberlain arra hívta fel a francia elnök figyelmét, hogy Franciaország túlzottan támadó fellépése valószínűleg éppen a kívánt hatás ellenkezőjét fogja kiváltani Magyarországon. Vagyis: nem a baloldalt erősíti, hanem a nacionalista hangulatot fokozza.²² Az olasz polgári sajtó egyik alapvonása szintén Bethlen személyes korrektségébe és államférfiúi kvalitásaiba vetett feltétlen bizalom volt,²³ s az angol sajtóhoz hasonlóan ez is kormányálláspontot tükrözött. Ezt bizonyítja többek között, hogy a párizsi olasz követség egyik tanácsosa február végén „bizalmasan” közölte Briand-nal: „Mussolini úr azt szeretné, ha a francia kormány távol tartaná magát attól, hogy a frankgyben olyan lépést tegyen, amellyel súlyos zavarokat idézne elő Magyarország belső helyzetében.”²⁴ (A budapesti francia követ egyik áprilisi jelentése szerint Mussolini ezen lépését Eckhardt Tibor kérte Rómában, aki Gömbössel együtt már régebb óta ismert vendég volt az olasz fővárosban.)²⁵

Nem mint a Quai d'Orsay irányítóit komolyabban befolyásoló kormánymentő akciót, hanem inkább mint érdekes adalékot említjük meg, hogy február első napjaiban Párizsba érkezett Halmos Károly, az 1920-as francia–magyar tárgyalások francia részről „elég erősen szubvencionált” (az egyik francia külügyi főtisztviselő megállapítása!) fő-fő mediátora, s ő is „interveniált” Bethlen érdekében. Mondanivalójának lényege az volt, hogy Franciaországnak nem Bethlen diszkreditálása, hanem a szélsőjobboldali és a frankhamisításban is részt vett személyiségek befolyása alatt álló Horthy lemondatása, a „liberális Apponyi” államfővé választása, a Bethlen-kormány liberális jellegű átalakíttatása áll érdekében.²⁶

²⁰ *Ozer Carmi*, 122.

²¹ Idézi: *Esti Kurir*, 1926. febr. 17. A Daily Telegraph feltűnést keltő közlése . . .

²² OL K. 64. 1926 – 2 – 155. Feljegyzés Bethlen és Chamberlain 1926. márc. 12-i beszélgetéséről. Vö. *Ozer Carmi*, 122.

²³ Ismerteti: *Az ellenforradalmi rendszer* . . . 469.

²⁴ AD IY 237. köt. 226–227.

²⁵ Uo. 238. köt. 186. Clichant 1926. ápr. 9-i távirata.

²⁶ Uo. 235. köt. 291–292. Note, le 5 février 1926. – Ezzel az akcióval kapcsolatban megjegyezzük, hogy bizonyos források (elsősorban magának az ügyvédből lett magyar magánonak az állításai) szerint Halmos megbízásból interveniált Párizsban. Megbízója eszerint Teleki, ill. Telekin keresztül maga Bethlen volt. Ha ez igaz, akkor Halmos akciójára nyilvánvalóan azzal a szándékkal került sor, hogy Bethlen ily módon is próbálja ellensúlyozni a Horthyra támaszkodni akaró ellenzék törekvéseit. Más (elsősorban magyar külügyminisztériumi) források szerint azonban – mint eleinte 1920-ban is – Halmos most is magánemberként cselekedett. (OL K. 64. 1926 – 11/a – 63. Korányi és Walkó Lajos 1926. febr. 6-i, ill. 8-i táviratváltása.)

A másik oldalhoz, azaz a francia kormány erélyes és direkt beavatkozását kérők vagy követelők táborához mindenekelőtt a Párizsban gyülekező demokratikus magyar emigráció (Károlyi, Garami, Diner-Dénes, Linder Béla stb.), a Horthy-rendszer legitimista liberális és szociáldemokrata hazai ellenzéke, Csehszlovákia, valamint a francia baloldal (szocialista képviselők, szabadkőműves körök stb.) tartoztak. A demokratikus magyar emigráció előbb Horthy és Bethlen, később inkább csak Bethlen bukásának kikényszerítésére szerette volna Franciaországot révenni, amitől a rendszer liberalizálódását várták. Céljaik lényegében véve megegyeztek az elleferradalmi rendszer hazai ellenzékének törekvéseivel.²⁷ Mivel egy őszintén megegyezésre törekvő demokratikus magyar rendszerrel szemben Csehszlovákia sokkal nehezebben térhetett volna ki a kölcsönösen méltányos határrevízió elfogadása elől, a csehszlovák külpolitika céljai között valójában most sem szerepelt baloldali magyar politikusok kormányra segítése. Tény azonban, hogy Beneš ennek ellenére igyekezett borsot törni Bethlen orra alá, s a kisantant országok közül most is Csehszlovákia lépett fel a legellenségesebben Magyarországgal szemben. Ennek egyik fontos oka valószínűleg az volt, hogy a csehszlovák külügyminiszter bizonyos értelemben tartott Bethlentől, s jobban megfelelt volna neki, ha a magyar kormányfő helyét kevésbé rutinos politikus foglalja el. Bárhogyan is volt, a csehszlovák magatartás ennyiben mindenesetre találkozott a magyar ellenzék törekvéseivel. Mindezeket a szempontokat többé-kevésbé a francia baloldal is osztotta, ezen túlmenően azonban más oka is volt aktivitásának. A francia baloldal a frankügyet felhasználva bizonyos belpolitikai kérdésekben is szeretett volna engedményeket kicsikarni a politikai centrumhoz tartozó elnöktől. A francia kormány határozottabb fellépését követelő politikai erők akciói és interveniálásai közül a francia külügyi levéltárban alaposabban a magyar emigrációéi dokumentáltak. Részletesebben ezért csak ezzel foglalkozunk.

A Quai d'Orsay embereivel először Károlyi Mihály keresett és talált kapcsolatot, aki 1925 tavaszától többnyire Párizs egyik elővárosában, Bois-Colombes-ben élt családjával együtt. 1926. január 10-én Károlyi rövid levelet intézett Philippe Berthelot külügyi államtitkárhoz, s találkozókat kért tőle a franküggyel kapcsolatos „első kézből származó információknak” közlése céljából. Január 14-én a találkozó létre is jött, azonban valószínűleg nem Berthelot-val, hanem a minisztérium politikai osztályának a vezetőjével. A találkozón elhangzottakról négyoldalas feljegyzés készült. Eszerint Károlyi hosszasan ecsetelte, hogy a magyar vezető rétegek az államforma kérdésében minden látszólagos különbség ellenére egyformán monarchisták, s hogy a legitimista párt Horthyval és Bethlennel egyetértésben csupán az alkalmas pillanatot várja az elhunyt IV. Károly fiának, Ottónak a megkoronázására. „Valamennyien royalisták, a Habsburgok hívei és valamennyien megrögzött franciagyűlölők” – foglalta össze Károlyi előadásának első felét a francia külügyi tisztviselő. A beszélgetés második felében Károlyi Franciaország Magyarországgal szemben követendő politikájára tett javaslatot. A politikai osztály vezetője ezt így összegezte: „A követendő magatartás abban állna, hogy deklarálni kellene a magyar kormánynak: önök teljesen kompromittáltak az ügyben úgy politikailag, mint csalóként, s önök ezt nagyon jól tudják. Azt is tudják, hogy megtehetjük, hogy nem nézünk a dolgok mélyére, de csak egy feltétellel: tegyük félre a pénzügyi kárpótlást, amely csekély

²⁷ Ld. erre *L. Nagy Zsuzsa*: Bethlen liberális ellenzéke. Bp., 1980. 155–166.

jelentőségű, de a kormányzó mondjon le, létesüljön parlamentáris rendszer, a demokrácia legyen helyreállítva. Újra alkalmazni kell a liberális választási törvényt, melyet az angol Clerk főmegbízott missziójának sikerült életre hívnia 1920-ban, s amelyet a magyar Friedrich miniszter ösztönzésére szavaztak meg. Egy liberális koalíciós kormányt kellene alakítani. Károlyi hangsúlyozza érdektelenségét, s a hatalomban való részvételét visszautasítaná. Hozzá kellene tennünk: ha Horthy és Bethlen nem mond le, ha nincs liberális kormány, sem választójogi reform, csak azt tehetjük, hogy jogi eljárást indítunk önök ellen s lehetetlen helyzetbe hozzuk önöket.”²⁸

Néhány nappal Károlyi és a külügyminisztérium emberének találkozója után Bécsből Párizsba érkezett Garami Ernő, Károlyi volt minisztere is. Garami 16 oldalas memorandumot állított össze a magyarországi viszonyokról, s ezt Léon Blumnak, a francia szocialisták vezetőjének a segítségével eljuttatta a külügyminisztériumba. (A memorandum összeállításában és franciára fordításában Diner-Dénes József, Károlyi ez idő szerint Párizsban élő 1918–19-es külügyi államtitkára volt segítségére.) Garami memorandumának első fele a Horthy-rendszer szociáldemokrata szempontú kritikai analízisét tartalmazta, s azzal zárult, hogy a frankügyben nem egyszerűen egyes vezetők felelősek, hanem a nagybirtokosokból és a papságból álló „régii oligarchia”, valamint a fajvédő felső középosztály mint kettős tagozódású uralkodó elit globálisan bűnös. Javaslati jórészt megegyeztek a Károlyi által ajánlottakkal. Ő is az ország demokratizálását, a Friedrich-féle választójogi rendelethez való visszatérést, valamint Horthy és Bethlen eltávolítását indítványozta. Érdekes, hogy első lépésként Garami nem egy demokratikus vagy liberális, hanem egy konzervatív–liberális jellegű „tisztá polgári kormány” alakítását ajánlotta Daruváry Géza, Popovics Sándor, báró Harkányi János, Chorin Ferenc, Rassay Károly vagy báró Szilassy Gyula vezetésével, s az ébredők, fajvédők és a szociáldemokraták kizárásával. Ezen átmeneti kormány szükségességét Garami a demokráciára éretlen magyarországi viszonyokkal magyarázta. Valószínű azonban, hogy más szempontja is volt. Ezzel a formával feltehetően a demokrácia igazi erőinek, elsősorban a szociáldemokráciának a valószínű kompromittálódását is el akarta kerülni. A kormányzói méltóság helyett Garami háromtagú államtanács életre hívását javasolta, s ennek tagjaiul gróf Hadik Jánost, báró Wlassics Gyulát és Tőry Gusztávot ajánlotta.²⁹

Néhány nappal később a Quai d’Orsay emberei előszóban is meghallgatták Garamit, aki Diner-Dénessel együtt érkezett a találkozóra. Az ezzel kapcsolatos január 28-i feljegyzés szerint memorandumához képest Garami új szempontokat nem vetett fel, Diner-Dénes viszont igen. Abból kiindulva, hogy a francia kormány nyilvánosan még mindig nem bélyegezte meg a magyar vezetőket, ez utóbbi feltételezte, hogy Franciaország esetleg nem óhajt közvetlenül a magyar belpolitikába avatkozni. Úgy gondolta viszont, hogy Csehszlovákia felhasználható lenne ilyen célra. A feljegyzés szerint: „Diner-Dénes úr azt hiszi, hogy a csehek nagyon hasznos akciót tudnának ebben az irányban kifejteni, Beneš úr ismeri a magyar belpolitika egész gépezetét. Ha bizonyos mérsékelt konzervatívok számíthatnának a csehszlovákok támogatására, hatalomra kerülésüket ez nagymértékben megkönnyítené.”³⁰ Diner-Dénes természetesen nem légből kapta Cseh-

²⁸ AD IY 234. köt. 129. Károlyi 1926. jan. 10-i levele és uo. 281–284. Visite du Comte Michel Károlyi, 14 janvier 1926.

²⁹ Uo. 235. köt. 65–84.

³⁰ Uo. 179–180. Visite de MM Garami et Diner-Dénes, le 28 janvier 1926.

szlovákia közreműködési készségét. Jól informáltságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a fenti találkozó után néhány nappal, február 2-án, a prágai francia követ is jelentette Briand-nak Beneš hajlandóságát az együttműködésre.³¹

Fenti találkozó után egy-két nappal, február elején Garami visszautazott Bécsbe. Röviddel megérkezése után felkereste a bécsi francia követet, aki beszélgetésük lényegét február 5-én jelentette Párizsnak. Eszerint Garami kijelentette, hogy Horthy, „akinek politikai intelligenciája alatta marad katonai rátermettségének, amelyről a háború alatt tanúbizonyságot tett”, valójában nem bűnös, ezért az ő távozásához nem kellene ragaszkodni. Ezzel szemben Bethlen, aki okos és tehetséges, mindent látott és tudott. Ezért őt feltétlenül lemondásra kellene kényszeríteni. Utódjául Garami Hadikot, Batthyány Tivadart vagy Wlassicsot javasolta. Teleki jelölését, aki szerinte egy „rasszista”, Garami semmiképpen sem helyeselte volna.³² Garami – korábbi álláspontját is megváltoztatva – ezzel lényegében annak a Horthynak a megtartására tett javaslatot, akinek a neve elválaszthatatlanul összekapcsolódott a fehérterrorral, s annak a Bethlennek a lemondásához ragaszkodott, aki azt Telekivel együtt felszámolta. Álláspont-módosulásának oka valószínűleg a hazai ellenzék taktikájának már érintett január végi megváltozása volt, amelyről Bécsbe visszaérkezve nyilván azonnal értesült.

Linder Béla, a Károlyi-kormány első hadügyminisztere Garami távozásának napjaiban érkezett Párizsba. Ő Belgrádból jött, s a Baranyai Menekültek Szervezetének a képviselőjében lépett föl. Névkártyája és a Népszövetséghez intézett hétoldalas memorandumja ugyan bekerült a Külügyminisztérium Szajna parti épületébe, ő maga azonban nem. Linder összeállítása ugyancsak a Horthy-rendszer bűneit tartalmazta, és azokat bírálta, azonban észrevehetően mérsékeltebb hangnemben, mint Károlyi exozéja vagy Garami memorandumja. Javaslati sem mentek olyan messzire, és nem is voltak olyan konkrétak, mint Károlyié és Garamié. Mindössze annak lehetővé tételét kérte, hogy a „magyar nép szabadon kinyilatkoztathassa akaratát”.³³

Szemben a december–januári hivatalos francia állásponttal, februárra a Quai d'Orsay több tisztviselője és vezetője is magáévá tette azt a véleményt, hogy a frankügyet felhasználva Magyarországon kormányválságot, ill. kormányváltást lehetne és kellene előidézni. Közéjük tartozott többek között a budapesti francia követ is, aki február 20-án például így jelentett: „A legkevesebb, amit a magyar miniszterelnökről mondhatunk, az az, hogy ismerte és nem akadályozta meg a csehszlovák bankjegyek 1921-es, valamint a francia bankjegyek 1922-es és 1925-ös hamisítását. Nem feledhetjük el ezt a kétszeres « visszaesést » s elleneznünk kell helyzetének megerősödését. Meggyengülten hatalmon hagyni és (két szó hiányzik) vagy lemondásra kötelezni, úgy látszik, ez a mi érdekeink által diktált alternatíva.”³⁴ A kérdés az volt számukra, hogy hogyan és milyen eszközökkel érhető ez el úgy, hogy Franciaországra véletlenül se vetülhessen a szándékos zavarkeltés gyanúja. Az általános európai megbékélés Franciaország által is helyeselt locarnói légkörében ugyanis a francia kormány nyíltan csak abban az esetben követelhetne volna a magyarországi rendszerváltást, s a csehszlovák kormány erre irányuló törekvéseit is csak abban az esetben támogathatta volna nyíltan, ha nyomozó szerveinek egyértelmű és

³¹ Uo. 265. Couget prágai követ 1926. febr. 2-án Briand-nak.

³² Uo. 235.

³³ Uo. Europe Z. Hongrie (a továbbiakban: EZ H), 41. köt. 18–24.

³⁴ Uo. IY 236. köt. 150–151.

cáfolhatatlan bizonyítékokat sikerül felmutatni Horthy vagy a hivatalban levő kormány bármely tagjának bűnösségéről vagy közvetlen felelősségről. Egyébként ugyanis nehéz lett volna Anglia számára elfogadhatóvá tenni egy vele baráti viszonyban álló ország belügyeibe való ilyen nyílt és közvetlen beavatkozást. Horthy vagy a kormány tagjainak bűnösségét, illetve közvetlen felelősségét egyértelműen bizonyító dokumentumok azonban egyelőre nem kerültek elő. A kormány áttételes felelőssége, sőt egyes tagjainak, így például magának Bethlennek a mulasztásai és Franciaország szempontjából messzemenően inkorrekt lépései természetesen vitán fölüli álltak, magában a pénzhamisítási akcióban való részvételük, ill. ennek támogatása azonban bizonyíthatatlan volt. S a magyarországi rendszer- vagy kormányváltozást kívánó francia politikusoknak ezeket a körülményeket messzemenően figyelembe kellett venniük.

Más francia vezetőknek – lényegében hasonlóan a Foreign Office irányítóihoz – ugyanakkor továbbra is jobban megfelelt az a bizonyosság, amelyet szemükben Bethlen személyesített meg, annál a bizonytalanságnál, amely lemondása vagy lemondatása esetén keletkezhetett volna. E tábor aggályainak többek között de la Baume, a Quai d'Orsay kereskedelmi és politikai ügyekkel foglalkozó „Direction”-jának munkatársa adott hangot. Február 5-i feljegyzésében többek között ezeket írta: „...nem szabad elfelejteni, hogy a magyarországi baloldali pártok, amelyeknek vezetői politikai menekültek Franciaországban, nem rendelkeznek élvonalbeli emberekkel, és hogy – vezetőik hosszú ideje idegenben lévén – minden tömegbefolyásukat elvesztették. Ha Bethlen grófnak a jelenlegi események hatására vissza kell vonulnia, nem tudhatjuk, hogy kik lennének azok az emberek, akik őt helyettesíthetnék.”³⁵ Bár Briand személyes véleményére vonatkozó korabeli dokumentumot nem találtunk, Franciaország magyarországi jogi képviselőjének, Auer Pálnak a visszaemlékezése alapján valószínűnek tartjuk, hogy maga a francia elnök sem tartozott a magyarországi kormányváltozást feltétlenül szükségesnek és kívánatosnak tartó politikusok közé.³⁶

Mindezeket a fentebb ismertetett szempontokat és megfontolásokat mérlegelve 1926. február 23-án a Quai d'Orsay emberei terjedelmes anyagot állítottak össze a frankügyről Briand elnök számára. Az összeállítás első része a frankügyben lefolytatott francia és magyar vizsgálat eredményeit foglalta össze. Főbb megállapításai ezek voltak:

– A frankhamisítás elsősorban nem jogi, hanem politikai jellegű bűnügy. Különböző nacionalista szervezetek vezetői követték el, azonban állami főhivatalnokok, Horthy környezetéhez tartozó emberek és Bethlen barátai is részt vettek benne. Feltehető, hogy az egész ügy legfőbb irányítója nem is Windischgraetz volt.

– Bethlennek be kellett ismernie, hogy tudott a dologról. Ha bűnössége nem is bizonyított, feltétlenül felelős, mert a francia kormányt nem tájékoztatta, és nem leplezte le a vétkeseket, hanem inkább eltusolni igyekezett az ügyet, s a franciák nyomozati tevékenységét csak Franciaország érélyes követelésének engedve támogatta.

– A pénzhamisítók szoros kapcsolatban álltak a bajor nacionalistákkal, noha von Seeckt és Ludendorff bűnösségére nincsenek bizonyítékok.

³⁵ Uo. 235. köt. 291–292. Note, le 5 février 1926.

³⁶ *Auer Pál*: Fél évszázad. Washington, 1971. 133. – Megjegyezzük, hogy a Párizsban tartózkodó magyar emigránsok (pl. Szende Pál és Bölöni György) Briand frankügyben tanúsított magatartását ugyanúgy értékelték, mint Auer. (Ld. erre *L. Nagy Zsuzsa*: Jászi és a hazai polgári radikálisok kapcsolata. Történelmi Szemle 1974/4. 639.)

– Teleki kétségkívül tudott a dolgról, sőt az összekötő szerepét játszotta a budapesti és a müncheni térképészeti intézet között.

Az összeállítás második része Franciaország franküggyel kapcsolatban szükségesnek látszó teendőit és a lehetséges politikai lépéseket mérlegelte. Többek között a következőket tartalmazta:

– Mivel Bethlen vétkességére nincsenek cáfolhatatlan bizonyítékok, s mivel Anglia támogatását élvezzi, lemondásra való formális felszólítása olyan látszatot kelthetne, mintha Franciaország újabb zavarokat szándékozna előidézni Közép-Európában. A kormány direkt megbuktatása ezért nem célszerű.

– Nem lenne azonban helyes az sem, ha szemet hunynánk politikai felelőssége felett, mert ezt Franciaország kisantantbeli barátai úgy értelmezhetnék, hogy nem törődünk a magyar fejleményekkel, amelyek pedig őket közvetlenül fenyegetik.

– Ezzel szemben ha Budapesten érzékelik, hogy Bethlen személye veszélyezteti a magyar érdekeket, akkor híveinek jelentős része elfordul tőle, kormányválság keletkezik, s ennek csak szerencsés következményei lehetnek, mert olyan emberek kerülnek hatalomra, akik majd be fogják vezetni azokat a demokratikus reformokat, amelyek nélkül hiábavaló lenne a politikai enyhülésben bízni Európa középső régiójában. Amíg ugyanis nincs titkos választójog, és nem lesz földreform, Magyarországon azok az emberek lesznek hatalmon, akik a trianoni békébe nem fognak belenyugodni.

– A fenti cél úgy érhető el, hogy a Népszövetség márciusi ülészakán, amelytől Bethlen helyzetének megszilárdulását várja, Franciaországnak meg kell akadályozni Magyarország pénzügyi ellenőrzésének éppen aktuális feloldását, s Briand elnöknek, akivel Bethlen találkozni akar, e találkozó előtt a leghatározottabban ki kell térnie.³⁷

A külügyminisztériumi összeállítás lényege tehát az volt, hogy közvetlenül ugyan Franciaországnak továbbra sem célszerű a magyar belügyekbe avatkozni, áttételes eszközökkel azonban törekedni lehet és kell a magyarországi rendszer liberalizálására, ill. a kormány megbuktatására. Ennek fő eszközét a külügyminisztérium Franciaország március eleji genfi magatartásában jelölte meg. Valakik, talán a Hadügyminisztérium emberei, a február végi napokban egy további célravezetőnek látszó eszköz ötletét is felvetették. Ez a javaslat azt tartalmazta, hogy a Térképészeti Intézet ügyét Franciaország vigye a Nagy-követek Tanácsa elé, hiszen bebizonyosodott, hogy a pénzhamisításnak helyet adó intézet munkatársai katonatisztek. Ennek alapján feltételezhető, hogy az intézet katonai feladatokat lát el, s ha így van, Magyarország megsértette a trianoni békeszerződést.³⁸

Hogy március eleje, s ezen belül elsősorban a Népszövetség ülészaka döntő jelentőségű lesz Bethlen és kormánya maradása vagy távozása szempontjából, azt Pesten is világosan érzékelték, s mindent meg is tettek annak érdekében, hogy Franciaország jóindulatát biztosítsák. Rakovszky belügyminiszter február 27-én felkereste Clichant követet, s a magyar kormány nevében ismét megígérte neki a bűnösök felderítését és szigorú megbüntetését, valamint a francia és a magyar rendőrök szoros és harmonikus együttműködése feltételeinek biztosítását. Ha némileg talán túlozva is, a követ lényegében helyesen jegyezte meg ezzel kapcsolatos jelentésében, hogy „Egyébként valószínű, hogy Bethlen gróf meg akar békíteni bennünket a genfi tanácskozás előestéjén. Ha bízik is

³⁷ AD IY 236. köt. 177–184. Note pour le Président du Conseil, le 23 février 1926.

³⁸ Uo. 237. köt. 258–259. Note de la Délégation française, le 8 mars 1926.

többségében, tudja, hogy Őexcellenciája bizalmatlanságának egyetlen jele olyan helyzetbe hozná, hogy le kellene mondania.”³⁹ Három nap múlva, március 1-én Bethlen személyesen is találkozott a francia követtel. A beszélgetés során Bethlen – most először! – elismerte kormánya felelősségét és saját elővigyázatlanságát. Megígérte, hogy a Térképészeti Intézet vezetői és munkatársai súlyos büntetéseket fognak kapni, hogy Kánya Kálmán, a berlini magyar követség vezetője és beosztottja, Sztojakovics ügyében, akiknél a hamis pénz külföldi értékesítőinek az eredeti terv szerint munkájuk befejeztével jelentkezni kellett volna, szigorú vizsgálatot tartat, s hogy a hollandiai magyar követet tisztázandó – be fogja mutatni Forster és a magyar külügyminisztérium decemberi táviratváltásait. Végül annak közlésére kérte a követet, hogy Genfben találkozni szeretne Briand-nal, hogy előszóban is tájékoztathassa a frankügy állásáról.⁴⁰

A magyar kormány és személy szerint Bethlen ígéretei Párizsban nem érték el a kívánt hatást. Briand a Bethlennel való genfi találkozás elől határozottan kitért. „Mindaddig, amíg nem kapunk tényleges elégtételt, nem látom, hogy mi lehetne egy Bethlennel történő genfi megbeszélés tárgya” – írta Clichant-nak 4-én.⁴¹ A néhány nappal korábbi (már érintett) olasz intervencióra adott 3-i válaszában pedig leszögezte: bár Magyarország belügyeibe – mint eddig – ezután sem kíván beavatkozni, mindazonáltal „... feltétlenül szükséges, hogy Bethlen gróf genfi utazását Budapesten ne sikerként értékeljék.”⁴²

Bethlen március 3-án indult Genfbe. Indulásának napjaiban zajlott a kormány felelősségének megállapítására még januárban kiküldött parlamenti vizsgálóbizottság jelentésének vitája. Az ellenzéki képviselők által készített ún. kisebbségi jelentés politikai lényege az volt, hogy a kormánynak le kell mondania. A fajvédők által is támogatott többségi javaslat ezzel szemben felmentette a Bethlen-kormányt s maradását kívánta.⁴³ Bethlen mögé sorakoztak az ország olyan társadalmi és közéleti hatalmasságai is, mint Csernoch hercegprímás, Berzeviczy Albert, az MTA elnöke, Herczeg Ferenc, Gratz Gusztáv, gróf Hádik János, az OMGE vezetői testületileg, s az iparbárok és bankárok közül többek között Madarassy Beck Marcell, Chorin Ferenc és Hegedüs Lóránd.⁴⁴ A Foreign Office anyagait nem ismerjük, valószínű azonban, hogy Bethlen az angol kormánytól is ígéretet kaphatott a magyar ügy genfi támogatására. A bécsi francia követ legalábbis, aki Bécsben az átutazó Bethlent „nagyon nyugodtnak és nagyon bizakodónak” látta, biztosra vette, hogy a magyar miniszterelnök utazására nem került volna sor, ha Londonból nem biztatták vagy bátorították volna.⁴⁵ A francia követ sejtése – mint látni fogjuk – nem volt megalapozatlan.

A Bethlent s rajta keresztül Magyarország adott társadalmi és politikai berendezkedését védő és támadó erők genfi ütközetének első színtere a Pénzügyi Bizottság március 5-i ülése volt. Ez a szerv volt hivatott eldönteni, hogy Magyarország megfelelt-e a népszövetségi kölcsön felvételekor vállalt gazdasági és pénzügyi természetű „ajánlásoknak”, ill., hogy a szanalási program, azaz az államháztartás egyensúlya és a pénzügyi

³⁹ Uo. 1. és 7. Clichant 1926. febr. 27-i távirata.

⁴⁰ Uo 17–22. és 252–253. Clichant 1926. márc. 1-i és 7-i táviratai.

⁴¹ Uo. 237.

⁴² Uo. 226–227. Briand 1926. márc. 3-i távirata a római francia követnek.

⁴³ L. Nagy Zsuzsa, 162–163.

⁴⁴ Pesti Napló, 1926. márc. 7. Manifestáció a nemzethez.

⁴⁵ AD IY 237. köt. 239. A bécsi francia követ 1926. márc. 5-i távirata.

stabilitás megvalósult-e. Ha igen, a bizottság javasolhatta a Népszövetség Tanácsának, hogy a szanálási időszak végével (1926. június 30.) a népszövetségi ellenőrzés szűnjön meg, ha nem, indítványozhatta a kontroll további fenntartását. Az ennek eldöntéséhez szükséges magyar költségvetési és egyéb pénzügyi anyagokat a bizottság már korábban megkapta, ezúttal csak a magyar kormányfő és Jeremias Smith népszövetségi főbiztos rövid kiegészítő expozéját hallgatták meg. Bethlen és Smith egybehangzóan azt hangsúlyozták, hogy a magyar szanálási program a legnagyobb tervszerűséggel hajtott végére, s hogy az eddigi eredmények a várakozásnak teljesen megfelelnek. A beérkezett anyagok és az elhangzott expozék alapján nagy vita alakult ki a bizottság angol és holland, ill. francia és cseh tagja között. A Pénzügyi Bizottság angol és holland tagja – az előzetes várakozásoknak teljesen megfelelően – azt javasolta, hogy bízzák meg a Titkárságot „az ellenőrzés feloldása módozatának előzetes megvizsgálásával”. Ennek elfogadása Bethlen és a Bethlent védők táborának nagy győzelme, s a másik oldal nagy veresége lett volna. A francia és a cseh delegátus e javaslattal szemben – az előzetes tervnek megfelelően – határozottan a pénzügyi kontroll feloldása ellen foglalt állást, utalva többek között a frankhamisításra is. A mérleg nyelvének szerepét Dubois, a bizottság svájci elnöke töltötte be, aki meglehetősen hezitáló hozzáállást tanúsítva sem az egyik, sem a másik álláspontot nem tette magáévá. A vita így kompromisszummal végződött. A bizottság ugyan elfogadta a szanálási program teljesítését dokumentáló magyar jelentéseket, a kontroll feloldásának kérdésében azonban sem pro, sem kontra nem foglalt állást. Mindössze annyi történt, hogy megbízta titkárságát a magyarországi főbiztos funkciói „... esetleges megszűnésének jogi és technikai feltételeire vonatkozó előzetes elemzés elkészítésével, anélkül azonban, hogy a kontroll megszüntetésére vagy fenntartására bármiféle javaslatot tenne”.⁴⁶

Március 9-én a Népszövetség Magyar Albizottsága tárgyalta a magyar ügyet. A Pénzügyi Bizottság kizárólag technikai kérdésekkel foglalkozó s a tulajdonképpeni döntéselőkészítést megkerülő jelentését egyhangúan tudomásul vette, s a néhány percre itt szintén megjelenő Bethlentől semmiféle további információt nem kért.⁴⁷

Ugyanezekben a napokban a Népszövetség egyes tagállamaiban működő különböző népszövetségi egyesületek genfi csúcsszerve, a Népszövetségi Ligák Uniója is magyar ügyeket tárgyalt. Erre három beadvány is alkalmat szolgáltatott. A francia népszövetségi liga memoranduma úgy jellemezte a frankügyet, mint Európá békéjét veszélyeztető cselekményt. Ezért a Népszövetség alapokmányának 4. és 11. §-ai alapján az Unió s az Unióhoz tartozó nemzeti ligák, ill. rajtuk keresztül az egyes nemzeti kormányok közbelépését és Magyarország erélyes figyelmeztetését kérte. A két másik beadványt magyar emigránsok készítettek és nyújtották be. Veér Imre és Justh Iván, a magyar köztársaságpártiak nevében az esetleges további restaurációs kísérletek büntetőjogi szankcionálását, a Habsburg-család tagjai kedvezményes jogállásának megszüntetését, s végül a köztársasági érzelmű magyar állampolgárok alkotmányos jogai gyakorlásának szabad biztosítását kérték. Linder Béla ide is benyújtott memoranduma az általános és titkos választások alapján életre keltendő demokratikus magyar kormányzati rendszer megteremtése érdekében kérte az Unió, ill. a Népszövetség közbejárását. E három memorandum semmiféle eredményt sem ért el. A két magyar beadványt az Unió eleve elutasította, mert azokat egyik

⁴⁶ Uo. 453. köt. 33–34. Reau, genfi követ 1926. márc. 9-i jelentése.

⁴⁷ Uo. és Pesti Napló, 1926. márc. 10. Bethlen nyilatkozik . . .

nemzeti liga sem tette magáévá, s így az Unió alapszabályai értelmében érdemi tárgyalás alá nem kerülhettek. A francia beadvánnyal kapcsolatban pedig olyan határozatot hozott, hogy a vizsgálat eddigi eredményei szerint a frankhamisítás nem meríti ki az európai béke felborítása szándékának fogalmát, egyébként pedig magyar belügy lévén, kivizsgálása és megtorlása a magyar igazságszolgáltatásra tartozik, a Népszövetségi Ligák Uniója illetékelen az ügyben.⁴⁸

Nem járt több eredménnyel a Nagykövetek Tanácsához március 8-án benyújtott francia indítvány sem. Amint erre már utaltunk, ez a memorandum azt tartalmazta, hogy miután a Térképészeti Intézet tisztviselőinek többsége katonatiszt, s az intézet katonai feladatokat lát el, Magyarország megsértette a békeszerződést; ezért Franciaország kéri a katonai ellenőrző bizottság vizsgálatát. Az ellenkező álláspontot itt is Anglia képviselte. A francia jegyzék megállapításaira válaszolva az angol delegátus kijelentette, hogy a francia vádak nem megalapozottak. Egyfelől – így az angol képviselő – nem bizonyított, hogy a Térképészeti Intézet munkatársai valóban a honvédelmi minisztériumtól függenek, másfelől ha attól függenek is, ez a tény csak akkor minősül a békeszerződés megsértésének, ha a magyar tisztek együttes száma felülmúlja a békeszerződésben megszabottat. Mindezek után kijelentette, hogy Magyarország katonai helyzetét és erejét illetően nem lát okot a nyugtalanságra, s nem javasolja hogy az ügyet az ellenőrző bizottság elé utalják. A Nagykövetek Tanácsa – néhány hét múlva – az angol álláspontot fogadta el.⁴⁹

A március eleji diplomáciai ütközetek végeredménye tehát Franciaország szempontjából vereség vagy félsiker, Bethlen szempontjából győzelem vagy félgőzelem volt, amit elsősorban Anglia, másodsorban Olaszország vívott ki a magyar miniszterelnök számára. Bethlen tárgyalótermeken kívüli fogadtatása ugyancsak nem hozta meg azt az eredményt, amelyet ellenfelei Genftől vártak. Olyasféle, a francia és a magyar baloldal által is remélt bojkottról, hogy a genfi diplomaták majd nem fognak Bethlennel kezét, ill. nem ülnek vele egy sorba, szó sem volt. Briand ugyan valóban nem fogadta Bethlent, az ő elutasító magatartását azonban kellőképpen ellensúlyozta az angol és az olasz diplomaták szívélyes viszonyulása. Lampson angol delegátussal 8-án, Grandi olasz külügyi államtitkárral 11-én, Chamberlain angol külügyminiszterrel pedig 12-én találkozott Bethlen. A magyar miniszterelnök mindhármuknak megköszönte azt a támogatást és segítséget, amit országaik a franküggyel kapcsolatban nyújtottak, s mind a frankügyet, mind pedig az általános külpolitikai kérdéseket illetően egyeztetette felfogását velük. A frankügy politikai hátterét megvilágítandó Bethlen kifejtette, hogy Franciaország és Csehszlovákia a magyarországi baloldallal és a nyugat-európai magyar emigrációval összefogva „... arra törekszenek, hogy a jelenlegi kormány megbuktatásával és azután egy átmeneti kormányon keresztül olyan baloldali kormányhoz jussanak el, amely külpolitikailag tőlük függésben lévén, a kisantant és Franciaország politikáját követné”. Tárgyalópartnerei megnyugtatták Bethlent, hogy „... a legnagyobb érdek fűződik ahhoz, hogy ... a jelenlegi kormány helyén maradjon”. (Lampson szavai.) Chamberlain ehhez hozzátette: Anglia nemcsak Magyarország pénzügyi ellenőrzésének feloldását támogatja, hanem „... az a nézete, hogy a katonai kontrollt mai formájában mielőbb meg kell szüntetni, és kijelentette, hogy

⁴⁸ Magyar Külpolitika, 1926. ápr. 1. Magyar problémák Genfben.

⁴⁹ AD IY 238. köt. 202–203. Note, le 15 avril 1926.

ebben az irányban ezentúl is lépéseket fog tenni". Egyetértettek abban is, hogy a frankügyet és a frankpert megfelelően szigorú ítéletekkel minél előbb le kell zárni.⁵⁰

A Népszövetség márciusi ülészaka után ismét új szakasz kezdődött a francia–magyar viszonyban. A teljes defenzívából Bethlen óvatos offenzívába ment át. Genfi tárgyalópartnereit most már biztosan maga mögött tudva, az elég jól dolgozó magyar ügynökök által már jóval korábban szállított adatok alapján több alkalommal nyilatkozott arról, hogy a frankügyet felhasználva véleménye szerint kik és miért törekednek a magyar kormány megbuktatására. Párizsra és Prágára is kacsintva ehhez többnyire hozzátette: „Ha a mai kormány megbukik, ez nem hozná azt az eredményt, amit azok várnak, akik a kampányt vezetik”, mert „... ezzel a kampánnyal a jobboldali pártok erősödtek meg”.⁵¹ Ezzel összefüggésben publicitást kapott az a magyar kormányzervek által már februárban is ismert tény, hogy Johan Stavnik, a csehszlovák kormány egyik félhivatalosának (Prager Presse) párizsi tudósítója, aki a franküggyel kapcsolatos párizsi sajtóhadjárat egyik főszereplője és főszervezője volt, azonos azzal a Kaltenmark Jánossal, aki 1919 és 1921 között a frankper fővédőjének, Windischgraetz Lajos hercegnek a tulajdonában levő rojalista beállítottságú svájci hírügynökséget (Agence Centrale) vezette mint igazgató. A magyar jobboldali sajtó ezzel kapcsolatban odáig ment, hogy Kaltenmark alias Stavnik Jánost a prágai kormány szolgálatában álló agent provocateurnek próbálta beállítani.⁵² Az a francia rendőrök által még decemberben közölt tény pedig, hogy Windischgraetz készülődő akciójáról ők már 1924-ben értesültek, arra látszott alkalmasnak, hogy Franciaországgal szemben fogalmazódjék meg a kérdés: miért nem értesítette erről a francia rendőrség a megfelelő magyar hatóságokat azonnal vagy legalábbis idejekorán? Eme kérdést s a kérdés mögött meghúzódó vádat először a Bethlenhez közel álló gróf Hadik János tette fel a Pester Lloyd hasábjain. Hadik válasza: a francia rendőrség nyilván azért nem akadályozta meg a frankhamisítást, mert az volt a szándéka, hogy az ügyet politikailag kiaknázza.⁵³ A frankügy bírósági tárgyalásán (májusban) – persze jóval óvatossabban fogalmazva – eme gyanújának maga Bethlen is hangot adott.⁵⁴

Módosult Franciaország Magyarország iránti politikája is. Bár a magyar kormány és személy szerint Bethlen szerepét illetően áprilisban és májusban újabb gyanús körülmények merültek föl, és újabb terhelő vallomások hangzottak el,⁵⁵ a Quai d'Orsay ezeket szinte figyelemre sem méltatta. Hasonló fejleményekről januárban és februárban még

⁵⁰ OL K. 64. 1926 – 2 – 155. Feljegyzés Bethlen és Chamberlain 1926. márc. 12-i beszélgetéséről; uo. 1926 – 2 – 156. Feljegyzés Bethlen és Lamson 1926. márc. 8-i beszélgetéséről; uo. 1926 – 23 – 154. Feljegyzés Bethlen és Grandi 1926. márc. 11-i beszélgetéséről.

⁵¹ 8 Órai Újság, 1926. márc. 10. Bethlen István gróf megállapítja ...; Nemzeti Újság, 1926. márc. 13. Bethlen nyilatkozik a Bohémiának ...; Új Nemzedék, 1926. márc. 14. Bethlen István gróf nyilatkozik a frankügyről.

⁵² Nemzeti Újság, 1926. márc. 10. Leleplezték a magyarellenes sajtóhadjárat főszereplőjét.

⁵³ Pester Lloyd, 1926. máj. 9. Frankreich und der Frankfälschungerprozess.

⁵⁴ Újság, 1926. máj. 19. Bethlen István gróf ... és OL K. 64. 1926 – 11 – 298. A Külügyminisztérium 1926. jún. 16-i tájékoztatója.

⁵⁵ Ilyennek számítottak mindenképp Hír György április 21-i nyilatkozatai, majd májusi vallomásai, amelyek többek között azt tartalmazták, hogy Bethlen annak idején „menlevelet” adott a frankhamisításra készülőknek, s anyagilag is támogatta az akciót. (Az ellenforradalmi rendszer ... 568–573. és 576–584.)

feljegyzések készültek, és követutasítások mentek, áprilisban és májusban pedig éppen csak regisztrálódtak. Megszakadt a Quai d'Orsay és a magyar emigráció korábban elég intenzív kapcsolata is. A Népszövetség genfi ülészaka után emigráns magyar politikust nem fogadtak többé a francia külügyminisztériumban, s ebben a kérdésben véleményükre sem voltak már kíváncsiak. A francia politika módosulásáról először a még mindig Párizsban tartózkodó Halmos Károly közléséből értesült a magyar Külügyminisztérium. Korányi Frigyes követ jelentette március 25-én, hogy Halmos szerint a Quai d'Orsay kabinetmódosítást és politikai liberalizálást vár Bethlentől. Ellenkező esetben – tette hozzá – „... a Népszövetségben határozottan ellenséges magatartással fog találkozni”.⁵⁶ Három hét múlva ugyanő már azt jelentette, hogy „Információim szerint Berthelot Bethlen gróf megtartása mellett nyilatkozott, tekintettel angol nagykövet sürgetett közbenjárására, amelyet olasz nagykövet támogatott”.⁵⁷ A teljes visszavonulás persze olyan nyilvánvaló vereség lett volna, hogy ezt Franciaország semmiképpen sem vállalhatta. De ezt nem is akarta. A magyar vezetők iránti rosszallás valamiféle kifejezése, s esetleg a kormány átalakításának kiprovokálása továbbra is a francia diplomácia célkitűzései között szerepelt, legfeljebb nem olyan eltökéltséggel, mint februárban és március elején, s nem olyan egyértelműen Bethlen-ellenes élel, mint akkor. Céljaikat – miként márciusban – továbbra is a Népszövetségen keresztül akarták elérni. Az ezzel kapcsolatos június eleji külügyminisztériumi feljegyzés azt javasolta, hogy – Csehszlovákia támogatását élvezve – Franciaországnak továbbra is ragaszkodnia kell a pénzügyi kontroll fenntartásához, s ha az angol, holland és svájci delegátus miatt a Pénzügyi Bizottságban ez nem lesz lehetséges, akkor a Népszövetség Tanácsa elé kell vinni az ügyet, ahol a kisanant többi képviselőjének a támogatására is számítani lehet. Franciaország ilyen magatartása – tartalmazta a feljegyzés – a magyar kormány helyzetét „érzékenyen meg fogja gyöngíteni, s esetleg még lemondásra is készíti”.⁵⁸ Bethlen megbuktatásáról vagy egyszerűen csak Bethlenről, akinek nevében egyébként ugyanezekben a napokban Scitovszky Tibor, a Hitelbank igazgatója szinte formális bocsánatot kért a történelemért Franciaországtól,⁵⁹ ez a feljegyzés már említést sem tett.

A Népszövetség Pénzügyi Bizottsága június 3-án és 4-én tárgyalta ismét a magyar ügyet. A márciusról mostanra halasztott döntés – amint ez várható volt – az angol és a holland, ill. a francia és a csehszlovák fél kompromisszumának jegyében született meg. Utóbbiak elfogadták a költségvetés minden tételre kiterjedő szigorú ellenőrzésének július 1-i hatállyal történő megszüntetését, előbbieket pedig hozzájárultak ahhoz, hogy az ország adósságainak fedezeteként lekötött állami bevételek kontrollja átmenetileg továbbra is megmaradjon, s hogy a népszövetségi kölcsönből még hátralevő 82 millió koronát Magyarország most ne kapja meg. Miután a francia álláspont nem győzött, vagy legalábbis csak részben győzött, a Quai d'Orsay eredeti előterjesztése értelmében Franciaország népszövetségi delegátusainak most kellett volna az ügyet a Tanács elé vinni. Az ülészakon jelenlevő Briand azonban – a francia külügyi tisztviselők szerint valószínűleg Chamberlainnel összhangban – megelégedett annyival, hogy a Pénzügyi Bizottság döntését tár-

⁵⁶ OL K. 64. 1926 – 11/a – 227: Korányi 1926. márc. 25-i távirata Walkónak.

⁵⁷ Uo. 1926 – 11/a – 202. Korányi 1926. ápr. 15-i távirata a Külügyminisztériumnak. (Közli: Az ellenforradalmi rendszer... 567–568.)

⁵⁸ AD IY 240. köt. 188–190. Note, 5 juin 1926.

⁵⁹ Uo. 185–187.

gyaló Magyar Albizottság június 8-i ülésén nyilatkozatban figyelmeztette Bethlent: a Pénzügyi Bizottság határozatát hiábavaló lenne úgy beállítani, mint a magyar kormány sikerét, hiszen a lekötött jövedelmek és a kölcsönhátralék népszövetségi ellenőrzése – ha lazább formában is – továbbra is megmarad. A kisantant jelenlevő képviselői (Beneš, Yovanovits és Titulescu) hasonló értelemben szólaltak fel. Ezek után a Magyar Albizottság tudomásul vette a Pénzügyi Bizottság előterjesztését.⁶⁰ A végső szót kimondó Tanács június 10-i ülésén – immár minden vita nélkül – ugyanígy járt el.⁶¹

A Népszövetség Tanácsa június 10-i ülésén második napirendi pontként a francia kormány június 5-i levelével foglalkozott, amely az „utóbbi években elburjánzott pénzhamisítások” elleni nemzetközi védekezés megszervezésére tett javaslatot.⁶² A francia kormány ezen javaslata eredetileg Beneš ötlete volt. A csehszlovák külügyminiszter Bethlent és belügyminiszterét, Rakovszkyt már január végén „végérvényesen kompromittálnak” tartotta, s a frankhamisítás ügyét közvetlen formában akarta a Népszövetség elé vinni.⁶³ A párizsi cseh követ útján ezért február végén azt az ajánlatot tette a francia kormánynak, hogy Csehszlovákia kész általánosságban felvetni a Népszövetség előtt a pénzhamisítás ügyét, s javaslatot tenni egy nemzetközi konferencia összehívására, amely a pénzhamisítások elleni védekezés lehetőségeivel foglalkozna. Ez – sugallta akkor a cseh követ – Franciaországnak jó alkalmat szolgáltathatna arra, hogy a Népszövetség előtt közvetlen formában is felvesse a magyarországi frankhamisítás ügyét.⁶⁴ Március 2-i válaszában Briand helyeslőleg vette tudomásul a csehszlovák kormány kezdeményezését, s megígérte a francia kormány „teljes támogatását”.⁶⁵ Nem tudjuk miért, tény azonban, hogy ilyen formában március elején ez a kezdeményezés végül is szóba sem került Genfben, s júniusban is csak úgy, hogy az ezzel kapcsolatos dokumentumokban Magyarországról és a magyarországi frankhamisításról szinte szó sem esett. Eredeti formájában és márciusban ez a kezdeményezés valószínűleg jelentősen növelte volna a magyar kormány belpolitikai nehézségeit, júniusban és ebben a „tapintatos” formájában azonban szinte tudomást sem kellett róla vennie. A javaslat általános és konkrét utalásokat kerülő jellege miatt Bethlen megtehetette és megtette, hogy amikor Genfből hazatérve Peyer Károly az ellenzék nevében melléne szegezte a kérdést: miért nem védte meg a nemzetet Briand Magyarország ellen irányuló népszövetségi javaslatával szemben, a kérdésben foglalt vád és támadás elől azzal tért ki, hogy mivel a javaslatban „semmiféle utalás sincs Magyarországra”, „Magyarország . . . nem volt érdekelve ebben az ügyben”.⁶⁶ A francia javaslat eredménye egyébként – több éves bizottsági és szakértői tanácskozások után – végül is egy újabb nemzetközi szerződés lett, amelyhez Magyarország is csatlakozott.⁶⁷

⁶⁰ AD EZ H 74. köt. 82–84. Note pour M. Berthelot, 8 juin 1926.

⁶¹ OL K. 78. X-15. Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations, juin 1926. 148–149.

⁶² Uo.

⁶³ AD IY 235. köt. 265. és uo. 236. köt. 169–170. A prágai francia követ 1926. febr. 2-i és 21-i jelentése.

⁶⁴ Uo. 237. köt. 23. Note pour le Président du Conseil, 1 mars 1926.

⁶⁵ Uo. 213. Briand 1926. márc. 2-i távirata a prágai francia követnek.

⁶⁶ 8 Órai Újság, 1926. jún. 18. Magyarország semmiféle pénzhamisítási ügyben nincs érdekelve. . .

⁶⁷ Ld. erre Berliner Tageblatt, 1927. jún. 23. Weltpolizei gegen Notenfälscher. Journal des Débats, 1927. okt. 11. Société des Nations és Pax, 1929. máj. 5. Une convention contre les faux monnaieurs.

A Népszövetség 1926 júniusi határozataival Franciaország lényegében napirendre tért a frankhamisítás fölött. A Quai d'Orsay Bethlent továbbra is felelősnek, sőt bűnrészességgel gyanúsítható és ebben a kérdésben szavahihetetlen politikusnak tartotta,^{6 8} tudomásul vette azonban, hogy Anglia és Olaszország határozott kiállása miatt semmiféle politikai engedményre sem kényszerítheti. A népszövetségi kölcsön hátralevő részének 1927 tavaszi folyósítása s az állandó katonai ellenőrzés ugyancsak 1927 tavaszi megszüntetése (amelyet Chamberlain már 1926 márciusában megígért Bethlennek) elé Franciaország már nem gördített akadályt, s tudomásunk szerint nem is próbálkozott ezzel.

Napirendre tért és napirendre térhetett a frankügy politikai következményei fölött Bethlen is. Nem angol vagy magyar politikus, hanem a budapesti francia követség ügyvivője állapította meg ugyanis Briand-nak küldött június 11-i jelentésében a következőket: „A Magyarország pénzügyi ellenőrzését illető genfi határozatok itt nem okoztak nagyobb csalódást. A hivatalos sajtó úgy találja azokat, mint a kormány teljes győzelmét. . . . az ellenzéki újságok sokkal kevésbé hízelgő értékelései semmiféle izgalmat nem váltottak ki a szélesebb közvéleményben. Az általános vélemény az, hogy Bethlen gróf, aki szorult helyzetéből kimászva ezúttal ismét tanújelét adta közismert ügyességének, olcsón úszta meg az ügyet. Az «átlag magyar» ebből azt a következtetést vonja le, hogy mindent összevetve erősen ésszerűtlen lenne egy ilyen okos államférfi bukását kívánni.”^{6 9}

A nyár végére a rendszer hazai és külföldi magyar ellenzéke is felismerte, hogy Bethlen-ellenes harcuk újabb csatáját is elvesztették. A vereség egyértelmű beismerésének tekinthető, hogy Garami Ernő 1926 augusztus elején kihallgatást kért a párizsi magyar követtől, s a beszélgetés során kijelentette, hogy szeretne hazatérni és a szociáldemokrata parlamenti csoport élére állni.^{7 0}

A frankhamisítási botrány politikai szempontból tehát úgy zárult le, hogy a magyar kormány a helyén maradt, a kormánypolitika nem változott, s Magyarországgal szemben népszövetségi vagy más nemzetközi szankciókat voltaképpen nem alkalmaztak. Ennek oka pedig elsősorban Anglia, másodsorban Olaszország Bethlen-barát magatartása volt.

Игнац Ромшич: Франция, Бэтлен и венгерская подделка французского франка

В связи с возникновением накануне рождества 1925 года инцидента из-за подделки франка в Венгрии, первое французское реагирование (24 декабря) было следующее: несмотря на сомнительные обстоятельства, политические нападки на венгерское правительство являются нецелесообразными, а лучше продвинуть выяснение дел юридическим путем. А что касается добросовестности венгерского правительства, по крайней мере публично пока не следует в ней сомневаться. Эта французская позиция изменилась к середине января 1926 года. С тех пор все ярче выходил на передний план как политический колорит подделки, так и политическая ответственность венгерского правительства. В намерениях французской дипломатии к концу февраля фигурировалось даже

^{6 8}Ld. erre pl. a Clichant helyére kerülő új budapesti francia követ számára készített tájékoztatót és utasítást. (AD EZ H 51. köt. 49–54. Projet d'instructions pour le ministre de France en Hongrie, janvier 1927.)

^{6 9}Uo. 74. köt. 102–103.

^{7 0}OL K. 64. 1926 – 11 – 396. Korányi 1926. aug. 7-i jelentése Walkónak.

возможное свержение Бэтлена. Одной из важных причин модификации французской политики вероятно считаются поступки венгерского правительства, так как оно стремилось не к полному выяснению дел наоборот, пыталось замять скандал. Этот процесс усиливался отрицательным отношением Малой Антанты, прежде всего решительностью Чехословакии против Хорти и Бэтлена, вместе с отрицательным мнением западно-европейской венгерской эмиграции и французских левых против Хорти и Бэтлена. Англия и Италия в дипломатическом смысле выступили защитниками венгерского правительства.

Важнейшим местом дипломатического столкновения был женевский дворец Лиги наций, где встретились и сторонники и противники венгерского правительства, то есть данного общественно-политического строя Венгрии. Заинтересованные и правомочные члены-государства Лиги наций в начале марта 1926 года должны были решать, между прочим и по вопросу освобождения или сохранения финансового контроля Венгрии. Конечным итогом — то есть отсрочкой решения — дипломатических столкновений в начале марта с точки зрения Франции это было поражением или до половины неудачей, а с точки зрения Бэтлена — победой или полу-победой за которую сражались прежде всего Англия, а во-вторых Италия и ковали ее для венгерского премьер-министра.

После мартовской сессии Лиги Наций в венгеро-французских отношениях опять началась новая фаза. Уже твердо зная, что за ним стоят и Англия и Италия, Бэтлен из полной дефензивы перешел на позицию осторожной оффензивы. А Франция осталась довольной с тем, что свое порицание выразила значительно меньшей эффективностью. Французское Министерство иностранных дел с середины марта месяца стало все меньше считаться и возможностью свержения Бэтлена.

Дело подделки франка было закончено и с точки зрения международной дипломатии и Франции на июньской сессии Лиги и Наций таким образом, что Франция и Чехословакия согласились ликвидировать стройки, на все детали распространенный контроль венгерского бюджета; а Англия одобрила положение, по которому временно останется контроль государственного дохода, являвшимся покрытием долгов Венгрии; далее Англия пошла и на то, что Венгрия только позже получила 82 миллиона крон, которые остались для нее из кредита Лиги Наций.

Инцидент в связи с венгерской подделкой французского франка с политической точки зрения был закончен таким образом, что венгерское правительство осталось на своем месте, не изменилось правительственная политика и против Венгрии не были применены ни любые международные ни эффективные санкции Лиги Наций.

Ignác Romsics: France, Bethlen and Franc-Forgery

The first French state point (24th December) concerning the franc-forgery scandal in Hungary which had broken out before Christmas 1925 regarded unreasonable to attack politically the Hungarian government in spite of the suspicious circumstances but to urge to get to the truth by legal way and not to doubt — at least publicly — the *bona fides* of the Hungarian government. The French point of view altered to the mid January 1926. Since this time the political background of the forgery and the political responsibility of the Hungarian government got into the front. At the end of February Bethlen's occasional overthrow became an aim of French diplomacy. The reason for the modification of the French policy was possibly the fact that the Hungarian government did not strive for the full factfinding but rather for covering it up. But the definit anti-Horthy and Bethlen of the Little Entente and above all of Czechoslovakia and the same stands of the Hungarian emigration in Western Europe as well as of the French left could also contribute to it. The main supporters of the Hungarian government were Great Britain and Italy in diplomacy.

The main ground of conflicts between the forces for and against the Hungarian government and thus the actual social and political structure of Hungary was the *Palais des Nations* in Geneva where the concerned and the competent member states had to decide on the early March 1926, e. g. to free Hungary from under financial control or to hold it. The final result of the diplomatic clashes in early March the postponement of the decision was a defeat or a half-success for France and a victory or at

least partial success for Bethlen, what was gained by primarily Great Britain and secondly Italy for the Hungarian Premier.

After the March session of the League of Nations a new epoch began in the Franco–Hungarian relations. Being sure in the support of Great Britain and Italy Bethlen moved from total defence to a cautious offensive while France put, but with less effect, expression of its disapproval than before. The French Ministry of Foreign Affairs calculated less and less upon the overthrow of Bethlen after mid-March.

The franc affair was closed as far as the international diplomacy and France were concerned on the June session of the League of Nations so that France and Czechoslovakia agreed on lifting of the strict control for all issues of the Hungarian budget and Great Britain approved of the temporal maintenance of the control of national incomes locked up as coverage of Hungary's debts and of the referment of the reception of the remaining 82 million crowns of Hungary's loan from the League of Nations.

The franc-forgery scandal was finished politiciely so that the Hungarian government survived the policy of it did not changed and effective sanctions against Hungary were not introduced neither by the League of Nations nor by any other international way.